

Göçün Türküsü¹

Almanya'daki Türk toplumunda müzik hayatı kaotik, renkli ve inanılmaz derecede dinamik ama Almanlar bunu pek bilmiyor

Yazan: Martin Greve²

Çev.: Ali Osman Öztürk³

Öz

Berlinli müzikolog Martin Greve yıllardır Türk müziğini teorik ve bazen de pratik olarak incelemektedir. "Die Musik der imaginären Türkei" (Hayali Türkiye'nin Müziği) adlı bir kitap yayınlamıştır. Almanya'da yaşayan Türklerin müzik yaşamı ve kültürünü ele aldığı bu makalede hem geçmiş hem de günümüz perspektifinden önemli tespitler yapmaktadır. Anadolu'dan getirdikleri geleneğin izini Almanya'da sürerken, Almanya'da yetişen gençlerin Türkiye'ye nasıl etkide bulduklarını somut örneklerle sergilemektedir.

Anahtar Sözcükler: Türk müziği, Rap-Müzik, göç, Almanya, Türkiye.

Abstract

The musicologist Martin Greve (Berlin) has been studying Turkish music theoretically and sometimes practically for many years. He has published a book entitled 'The Music of Imaginary Turkey' in Germany. In this article about the musical life and culture of Turks living in Germany, he makes important observations from the past and the present. He traces the tradition that they brought with them from Anatolia to Germany and uses concrete examples to show how young people who have grown up in Germany influence Turkey.

Key Words: Turkish music, Rap-Music, migration, Germany, Turkey.

¹ Bu makale Stuttgarter Zeitung'un 18 Ekim 2003 tarihli haftalık kültür ekinde yayınlanmıştır. Burada yer alan Türkçe ve Almanca özetler çevirmen tarafından üretilmiştir.

² Dr. habil., Orient-Institut Istanbul, 34421 İstanbul, E-Posta: greve@oiist.org, ORCID: 0000-0002-5004-1885

³ Prof. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, E-Posta: aozturk@erbakan.edu.tr, ORCID: 0000-0003-2759-2096

* Geliş tarihi/Received: 15.10.2024 - Kabul tarihi/Accepted: 25.11.2024

Giriş

Almanya'daki ilk Türk müzisyenler sadece Avrupa müziğiyle ilgilendiler: Örneğin, Birinci Dünya Savaşı'ndan önce Berlin'de müzik eğitimi alan, daha sonra İstanbul Konservatuvarı müdürü olan Musa Süreyya Bey ya da 1917'de Viyana, Berlin, Dresden ve Münih'te Beethoven ve Wagner'i seslendiren Osmanlı saray orkestrası üyeleri. Ama bunlar istisnaydı. Bildiğimiz gibi "gerçek" Türkler zaten başka - yani bir şekilde oryantal olan - müzikler dinlerler.

Bugün Almanya'da yaklaşık 2,5 milyon Türk kökenli insan yaşıyor ve neredeyse her Alman kenti kendi Türk müzik sahnesine sahip: Korolar, düğün grupları, saz çalanlar, halk dansları grupları, rapçiler, Alevi şarkıcılar, Arabesk gazinolar, sofistike müzik restoranları, Türk diskoları, kayıt stüdyoları, neredeyse sadece Türk dinleyicilere yönelik konserler ve renkli bir müzik programıyla kulüp kutlamaları. Özellikle Köln ve Dortmund arasındaki çok sayıda kulüp ve düğün salonunun bulunduğu bölgede profesyonel Türk şarkıcılar

iyi para kazanabiliyor. Hatta birkaç yıldır Berlin'deki Türk Müziği Konservatuvarı ya da Hannover'de halk müziği sanatçısı Güler Duman tarafından işletilen müzik okulu gibi ciddi özel Türk müziği okulları kurulmaya çalışılıyor. Son kırk yılda Almanya'daki Türk yaşamı ve müziği giderek farklılaştı: 1961-1973 yılları arasında Almanya'ya gelen ve misafir işçi olarak adlandırılan işçilerin çoğu vasıfsız ücretli işçilerken, bugün Türkler neredeyse tüm mesleklerde ve sosyal sınıflarda bulunabiliyor. Birçoğu 1970'lerden bu yana ailelerini de getirmiş ve kendi işlerini kurmuşlardır. 1980'deki askeri darbeden sonra, aralarında Selda Bağcan, Melike Demirağ, Sümeyra ve Cem Karaca gibi birçok entelektüel ve sanatçının da bulunduğu mülteciler, Alman-Türk müzik sahnesini kültürel anlamda genişletti.

Başlangıçta göç amatör sanatçılar tarafından basit türkülerle işleniyordu: Askere alma, vatan hasreti ve "Almanlar" söz konusuydu, ama aynı zamanda Türkiye'de geride kalanların yaşadığı acılar da ele alınan konulardandı. Daha sonra, yetmişli ve seksenli yıllarda, Türkiye'de artan iç göç sırasında ortaya çıkan Anadolu halk müziği, batı Türk pop şarkıları ve Lübnan hafif müziğinin bir karışımı olan Arabesk izledi. Şarkı sözleri ve daha sonra popüler Arabesk filmleri mutsuz aşk acısını, vatan hasretini, büyük şehirlerin soğukluğunu, kadere teslimiyeti ve umutsuzluğu işledi. Almanya'da da arabesk, özellikle yeni ve ucuz müzik kasetleri sayesinde kısa sürede en popüler müzik tarzı haline geldi.

Her yıl altı milyon kadar kaset satılıyor

En geç 1980'lerde Almanya'daki Türk müzik hayatına göçmen dernekleri hâkim olmaya başladı: siyasi veya dini dernekler, hemşeri

örgütleri, kültürel, boş zamanları değerlendirme ve sosyal derneklerin yanı sıra çocuklar için saz ve halk oyunları kursları veren, Türk ebeveynler, tüccarlar veya öğretmenlerden oluşan dernekler ortaya çıktı ve hatta bunlardan birkaçı da geleneksel Türk sanat müziği kursları veriyordu. Bazı dernekler zaman içinde büyük festivallere dönüşen etkinlikler düzenlemiştir. 2000 yılında Köln'de düzenlenen anıtsal bir Alevi merkezi etkinliğinde birçok tanınmış solistin yanı sıra Almanya'nın dört bir yanından bölgesel Alevi dernekleri tarafından organize edilen toplam 1246 saz sanatçısı sahne aldı.

Bugün Türkiye'den gelen yenilikler hiç zaman kaybetmeden Almanya'ya ulaşıyor: her siyasi akım ve her giyim modası, fikirler, ideolojiler ve tartışmalar ve aynı zamanda müzik tarzları, enstrümanlar veya güncel hit parçalar. Almanya'daki Türk kulüpleri ve iş insanları için Türkiye'den müzisyenleri kısa ya da uzun süreliğine Almanya'ya getirmek günlük, basit ve ucuz bir mesele ve Türkiye'nin tüm önemli müzisyenleri, tarzları ne olursa olsun, Almanya'da düzenli olarak sahne alıyor. Almanya'da her yıl tahminen beş ila altı milyon Türk müzik kaseti satılıyor ve çok daha fazlası özel olarak ithal ediliyor. Almanya'daki amatör Türk müzisyenlerin neredeyse tamamının kendi kasetleriyle (ya da CD'leriyle) bu ulusötesi pazarı fethetmek istemelerine şaşmamak gerek. Özellikle halk müziği sanatçıları, çoğu zaman karşılanmasa güç beklentileri yerine getiriyor ve bunun için her zaman büyük miktarlarda para yatırmaya hazırlar.

En önemli hedef Türkiye'de başarılı olmak, tercihen Türk

televizyon kanallarındaki çok sayıdaki müzik programlarından birinde yer almak ve bunun sonucunda Türkiye ve Almanya'da maddi açıdan kazançlı konserler vermektir. Devlete ait ve yurtdışına yayın yapan Türk televizyon kanalı TRT-INT 1991'den beri Alman kablolu yayın ağlarında yer alırken, 1993'ten itibaren Türk televizyon pazarının serbestleşmesi ve uydu yayıncılığının gelişmesi Almanya'ya başka özel Türk televizyon kanallarını da getirdi. Hamm'dan Yurtseven Kardeşler grubu gibi iyi bilinen örnekler, böyle bir atılımın gerçekten mümkün olduğunu göstermektedir. Kasetler çoğunlukla Türkiye'de üretiliyor ve dağıtılıyor. Almanya'dan birçok amatör müzisyen orada tam anlamıyla kapışılıyor. Türkiye standartlarına göre varlıklı olan Almanyalı Türkler, İstanbul'un Unkapanı müzik üretim bölgesinde zengin bir para kaynağı olarak görülüyor.

Almanya'daki Türk müzik yaşamının derinliklerine indikçe, manzara daha renkli, dinamik ve yönetilemez, neredeyse kaotik görünüyor, ancak şu sorunun yanıtı gittikçe daha fazla aciliyet kazanıyor: Almanlar tüm bunlar hakkında neden bu kadar az şey biliyor? Böylesine paralel bir müzik toplumu nasıl gelişebildi? Neden her yerde salsa, samba ya da Cezayir rai'si duyuyoruz da hiç Anadolu halk müziği, Osmanlı sanat müziği ya da arabesk duymuyoruz?

Başlangıçtan itibaren Alman toplumunun Türklerle ilişkisi neredeyse sadece sosyal amaçlı olmuştur. Türk göçmenler 1970'lerden bu yana sosyo-politik motivasyonlu sokak festivalleri ve benzeri etkinliklere, örneğin halk dansları gruplarının gösterilerine sıklıkla dahil edilmiştir. On yıllar boyunca, öncelikle sembolik etkileri için sunulan bu tür sanatsal açıdan mütevazı performanslar,

Almanya'daki Türk kültürü imajını karakterize etmiştir.

Buna karşın, Türk müziği Almanya'da hâlâ kamusal müzik teşvikine entegre edilmemiştir. Ülke çapında kurumsal olarak finanse edilen Türk veya Alman-Türk toplulukları bulunmadığı gibi, Türk sanat veya halk müziği alanında tanınmış bir sanatsal eğitim de yoktur. Besteci bursları gibi genel destek programları aracılığıyla finansman, teklif çağrılarının genellikle kültürel olarak Batı müziğine göre uyarlanmış olması ve seçici jürilerin genellikle kültürlerarası açıdan çok yetkin olmaması nedeniyle yalnızca nadir istisnalarda mümkündür. Alman gazetelerinin baş sayfalarında bile Türk müziğinden neredeyse hiç bahsedilmiyor.

Türklerin sosyal bir sorun grubu olarak hâkim imajı şüphesiz sanatsal ilgiyi çekmek için pek uygun değilse, Türk müzisyenler bunun yerine çok daha eski bir Alman beklentisine hitap etme fikrine el attılar: 19. yüzyılın kendi rasyonellik ideallerine alternatif bir kavram olarak duygusal, ama aynı zamanda şiddetli, erotik ve aynı zamanda uygarlaşmamış ve ilkel bir dünya çizdiği hayali bir görüntü olarak "Doğu" imgesine. Aslında, yaygın modern Anadolu halk müziği Almanya'da neredeyse hiç bilinmese de oryantal dans Alman kadınları arasında iyi bir şekilde yerleşmiştir. Alman Türkleri arasında pek duyulmayan Türk sufilerinin dini müziğinin de dünya müziği etiketi altında çok sayıda takipçisi var. Alman dinleyicisine açıkça hitap eden hemen hemen tüm Türk müzik grupları ve bireysel müzisyenler kendilerini kaçınılmaz olarak az ya da çok ironik bir şekilde "oryantal" olarak adlandırmaktadır, örneğin Berlinli Orient Express, Orient Connection veya Orientation grupları. Bu klişeyi

1980’lerde Oryantal Rock ya da 1990’larda Oryantal Hip-Hop ile Kobra grubu gibi tüm müzik tarzı isimleri de benimsemektedir.

Batı müziği icra eden Türk müzisyenler ise, Könlü şef ve besteci Betin Güneş’in Alman-Türk Köln Senfoni Orkestrası’nda olduğu gibi, Almanlar tarafından çoğu zaman “gerçek Türk” olarak görülüyor. Oysa Almanya ve Türkiye arasındaki müzikal bağ, Osmanlı’nın ilk müzik öğrencilerinden bu yana hiç kopmadı.

Türk tonal sistemi Orta Avrupalılara yabancı geliyor

1935 yılında Milli Eğitim Bakanlığı^[4] Berlinli besteci Paul Hindemith’i danışman olarak Türkiye’ye davet etti ve onun aracılığı ile daha sonra birçok Alman müzisyen Ankara’ya geldi: Eduard Zuckmayer Musiki Muallim Mektebi (daha sonra: Gazi Eğitim Enstitüsü)’nin, Ernst Praetorius Ankara Senfoni Orkestrası’nın müdürü oldu. Bugün Türkiye’nin en tanınmış orkestra şefi olan Hikmet Şimşek 1950’lerde Almanya’da ilk görevine başladı. Bugün birçok Alman orkestrasında ve müzik akademisinde Türk müzisyenler aktif olarak çalışmakta, bunların arasında ikinci ve üçüncü kuşak göçmen müzisyenlerin yanı sıra Türkiye’den gelen öğrenciler de yer almaktadır. Örneğin piyanist Aylin Aykan 1965 yılında Almanya’da doğdu ve müzik eğitimini Münih’te tamamladı.

Türk müzik tarzlarını Avrupalılaştırma çabaları da 19. yüzyıla kadar uzanıyor ve bugün Alman müzisyenlere, örneğin Derya (Berlin), Tan (Düsseldorf) veya Nubun (Berlin) gibi gruplara katılmaları için birçok fırsat sunan şey tam da Anadolu şarkılarının

[4] Özgün yazıda “Türk Kültür Bakanlığı” ibaresi kullanılmıştır. (Ç.N.)

modernleştirilmesi arayışıdır. Ancak iki temel teknik sorun işbirliğini zorlaştırmaktadır. Muhtemelen en ciddi olanı Türkçe dilidir. Hem halk müziği hem de klasik Türk müziği ve hatta tüm popüler müzik tarzları, sözlerin önemli bir rol oynadığı öncelikle vokal müziktir. Bu nedenle Alman müzisyenler temel Türkçe bilgisi olmadan Türk şarkıcılara eşlik eden enstrümantalist rolüyle sınırlı kalma eğilimindedir.

Ancak şimdi ikinci temel sorun ortaya çıkıyor: farklı tonal sistemler. Hem Türk halk müziği hem de büyük ölçüde klasik Türk müziği, Orta Avrupa'nın tonal sisteminde bulunmayan tonları kullanır. Almanlar tarafından "akortsuz" olarak algılanan bu notaları tam olarak tonlamak zordur. Bu nedenle çoğu uluslararası grupta Alman müzisyenler, tiz uyumsuzluklardan kaçınmak için kaçınılmaz olarak Türk temperli ton sistemini çalarlar.

Sadece birkaç Türk müzisyen dünya müzik sahnesinde de tanınmakta, ancak çok sayıda perküsyoncu öne çıkmaktadır. Batı Avrupalı müzisyenler için, beş, yedi ya da dokuz notalı aksak ölçüleriyle asimetrik Anadolu ritimleri genellikle önemli zorluklar yaratır. Öte yandan, Türklerin büyük çoğunluğu için bu tür asimetrik ritimler, şarkı söylerken ya da alkış tutarken hiçbir zorluğa neden olmayan, tamamen olağan bir şey gibi görünür. Anadolu halk müziği davulcuları, kültürlerarası müzikal karşılaşmalara dahil olduklarında, yetkinlik açısından Alman davulculara göre daha avantajlı olduklarını fark etmişlerdir.

Özellikle Almanya'da eğitim görmüş Anadolu kökenli genç müzisyenler birkaç yıldır yeni müzikal köprüler geliştiriyor. Örneğin

1996 yılında kompozisyon eğitimi almak üzere Berlin'e gelen Batılı bir Türk saz sanatçısı olan Taner Akyol, on iki tonlu piyano parçalarının yanı sıra Batı ve Anadolu enstrümanları için oda müziği besteledi. Nevzat Akpınar da Batı müziğine geçmeden önce Anadolu'nun (uzun saplı) bağlamasını çalmaya başlamıştı. Bu yıl Berlin'de düzenlenen ekümenik kilise kongresinde Berlin Bach Topluluğu, Pauluskantorei ve Berlin Alevi Kültür Merkezi korusu ile birlikte Bach'ın "Ach wie flüchtig, ach wie nichtig" koralinin Anadolulaştırılmış düzenlemesini "Johann Dede" başlığı altında seslendirdi.

Bununla birlikte, Alman-Türk müzik etkileşimi için en güçlü motivasyon şu anda gençlik kültürlerinden ve bunları uluslararası alanda pazarlama çabalarından kaynaklanıyor. Örneğin Türk rapçiler önce Almanya'da ortaya çıktı, Türkiye'de ise çok daha sonra. Hip-hop 1980'lerde Almanya'da, özellikle de genç göçmenler arasında çoktan taraftar bulmuştu: Gençler rapçi olarak başlamak için pahalı enstrümanlara ya da herhangi bir müzik eğitimine ihtiyaç duymuyordu. Genellikle çok uluslu bir yapıya sahip olan Almanya'daki birçok grup, kendilerini ABD'deki Afro-Amerikalılarla özdeşleştiriyor ve hip-hop'u ayrımcılığa uğrayan bir etnik azınlığın ifadesi olarak görüyordu. İlk Almanca şarkı olan "Ahmed Gündüz", bir Türk rapçi olan Flash Family'ye aitti ve Almanya'daki bir Türk'ün hikâyesini anlatıyordu.

1990'ların sonunda Batı Avrupa'dan bir dizi Türk pop müzisyeni uluslararası sahneye çıktı. Örneğin Hannoverli Mousse T. (Mustafa Gündođdu) 1998 yılında Yılın En İyi Remiksçisi dalında

Grammy'ye aday gösterildi ve 2000 yılında Tom Jones için uluslararası hit olan "Sex Bomb" şarkısını yazdı. 1999 yılında Türk-Alman grubu Sürpriz, Ralph Siegel'in Almanca-İngilizce-Türkçe şarkısı "Reise nach Jerusalem/Kudüs'e seyahat" ile Almanya'yı Eurovision Şarkı Yarışması'nda temsil etti.

Göçmenlerin çocukları Pop Müzik ile başarılı

Bu arada Türkiye'de yeni bir gençlik kültürü hareketi ve onunla birlikte yeni ve belirgin bir şekilde uluslararası bir "Pop Müzik" ortaya çıktı. Yeni pop yıldızları arasında bir zamanlar Batı Avrupa'da "misafir işçi" çocukları olarak yaşamış olanlar dikkat çekicidir: Bendeniz İsviçre'den, Tarkan Pfalz'daki Alzey'den, Rafet el Roman Odenwald'daki Rheinheim'dan ve Candan Erçetin Hanau'dan gelmektedir. 1990'ların ortalarında BMG ve Universal gibi büyük uluslararası yapımcılar sampler'larla Alman pazarını ilk kez bu Türk pop müziğine açmaya çalıştılar ve birçok Türk plak şirketi de uluslararası pazarla temas kurmaya çabaladı. Ancak, en ciddi sorun hâlâ fiyat seviyelerindeki farklılıktır: bir CD Türk dükkanlarında yaklaşık sekiz avroya mal olmaktadır.

Tarkan, 1998 yılında tüm Avrupa ülkelerinde en üst listelere ulaşarak uluslararası alanda açık ara en başarılı şarkıcı oldu. 2003 yılında Türk şarkıcı Sertap Erener "Everyway that I can" adlı İngilizce şarkısıyla sürpriz bir şekilde Eurovision Şarkı Yarışması'nı kazandı ve Mustafa Sandal şu anda Tarkan'ın başarısını tekrarlıyor gibi görünüyor: "Aya Benzer/Moonlight" adlı şarkısı Alman listelerine girdi. Salt sanatsal açıdan ne Mustafa Sandal ne de Sertap Erener gerçek bir başarıyı temsil edebilir, ne de Candan Erçetin'in yakın

zamanda yayınlanan Fransız şansonları; Türk müziğinin imajı ancak bu genç, kendine güvenen ve başarılı şarkıcılar sayesinde, onlarca yıldır süren korumacı destek politikalarının yükünden, hatta belki esrarengiz Doğu klişesinden de kurtarılabilir.

Berlinli müzikolog Martin Greve yıllardır Türk müziğini teorik ve bazen de pratik olarak inceliyor: Metzler-Verlag ile “Die Musik der imaginären Türkei” (Hayali Türkiye’nin Müziği) adlı kurgusal olmayan bir kitap yayınladı ve ayrıca Berlin’deki Jugend musiziert’te Almanya’nın ilk saz yarışmasını düzenledi.